



XXI əsirin ən böyük problem-lərindən biri də texnogen inkişafın daha böyük miqyasına çatması və bunun nəticəsində təbiətə təzyiqin yüksək tempa artmasının doğruduğu problemlərdir. Başqa sözlə, ekoloji böhranın yaşamasında antropogen təsirlərin rolü ən yüksək həddə çatıb ki, bu da özünü anormal iqlim şəraitində, təbiəti fəlakətlərin artmasında və ərzaq məhsulları istehsalının aşağı düşməsində göstərir. Artıq əksər dövlətlər bu nəticələrin aradan qaldırılması üçün böyük qüvvə sərf etməye məcbur olurlar. Azərbaycan hökuməti də uzun illərdən bəri yığılib qalmış ekoloji problemlərin həll edilməsi üçün müxtəlif tədbirlər həyata keçirir. Buna baxmayaraq, respublikada ekoloji problemlər öz aktuallığını itirmir. Bəs ölkəmizdə ekoloji problemlərin əsas mənbəyi nədir? global ekoloji proseslər, yoxsa lokal təsirlər? Bu yazida bu suala cavab tapmağa çalışacaqı.

Hazırda Azərbaycanda əsas ekoloji problemlər bunlardır;

- Su ehtiyatlarının çirkəndirilməsi,
- Torpaqların şoranalması və güclü dərmanlarla zəhərlənməsi
- Sənaye müəssisələri və avtonəqliyyatın atmosferi çirkəndirməsi;



Tullantıların tələb olunan səviyyədə idarə olunmaması;

-Biomüxtəlifliyin, meşələrin, flora və faunanın lazımı qədər qorunmaması.

1-cidən başlayaqq. Respublikanın yerüstü su hövzələrində çirkənme dərəcəsi son dərəcə yüksəkdir. Əsas təbii su hövzəsi olan Xəzər dənizinə bütün mənbələrdən ildə təxminən 12 mlrd. kub.m çirkənmiş sular axıdılır ki, bunun da 250 mln kub.m-dən çox hissəsi Azərbaycanın payına düşür. Nəticədə Bakı buxtasında 60 mln. kub.m-dən çox çirkəndirici maddələr toplanır.

Ən böyük çayımız olan Kürün suyunun 74%-i isə Gürcüstan və Ermənistan ərazilərində formalasır və həddən artıq çirkənməyə məruz qalır. Hesablamalar göstərir ki, Kür çayı hövzəsinə Ermənistandan (Arazla) ildə orta hesabla 300 mln.kub.m, Gürcüstanın

265 mln.kub.m, Azərbaycandan isə 25 mln.kub.m çirkənmiş su atılır və nəticədə Kür çayı suyunun mis, sink, fenol, neft məhsulları və s. zərərli maddələrlə həddən artıq çirkənmesi müşahidə edilir.

Bundan başqa, təmizlənməmiş təsərrüfat-məşət çirkəb suları ilə çaya ilə 40 min ton üzvi maddələrin axıdılması oksigenin biokimyevi istifadəsinin kəskin artmasına



səbəb olur. Kür çayında fenolların miqdarı normadan 10 dəfə, karbohidrogen isə 36 dəfə artıqdır. Kiçik çaylarda da çirkənmə həcmi getdikcə artır. Bəzi kiçik göllər quruyub yoxa çıxır.

Ölkəmizin atmosfer havasının vəziyyəti-ne gəldikdə isə, onu qeyd etmək lazımdır ki, təxminən hesablamalara görə, hər il sənaye müəssisələri və avtomobil neqliyyatları tərəfindən atmosfer havasına 1 milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır. Bunun yarısı sənaye müəssisələrinin, digər yarısı isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür.

Bakı şəhərinin atmosfer havasına yarım milyon tondan artıq zərərli maddələr atılır ki, bu tullantıların da təxminən 30 faizi sənaye müəssisələrinin, 70 faizi isə avtonəqliyyat vasitələrinin payına düşür.

Qeyd etmək lazımdır ki, atmosfer havasını çirkəndirən əsas mənbələr neftçixarma, neft emalı, neft-kimya və energetika müəssisələri və avtonəqliyyatdır. Stasionar və səyyar mənbələrdən atmosferə əsasən bərk toz hissəcikləri, karbon oksidleri, azot oksidleri, kükürd oksidi, karbohidrogenlər və digər üçüncü kimyevi maddələr atılır.

Ekoloji problemlər kəskinləşir, proses bizi hara aparr?

Tullantıları, suvarma kanallarının çöküntüleri, faydalı qazıntı yataqlarının istismarı, tikinti və komunal müəssisələrinin və dağ-mədən tullantıları ile çirkənləb sərədan çıxıb.

Tullantıların idarə olunması səviyyəsi də qənaətbəxş deyil. Ətraf mühitin davamlı üzvi çirkəndiricilər və ağır metallarla çirkənməsinin minimuma endirilməsi həlli vacib problemlərdənir. Bu növ çirkənmənin əsas mənbələri neft emalı, neftkimya, kimya, energetika, tikinti materialları istehsalı, avtonəqliyyat, kənd təsərrüfatında pestisidlərin tətbiqi və tullantıların yandırılması kimi proseslərdir ki, bu mənbələrdən ətraf mühitə dioksinlər, furanlar, bifenil və ağır metallar atılır.

Adı çəkilən birleşmələr təbii mühitə, o

cümədən insan sağlamlığına uzunmüddətli neqativ təsir göstərən havada uzun müddət asılı qalan, çətin parçalanın və tərkibində zəhərli birləşmələr olan təhlükəli maddələrdir.

Təbietin plastik qablarla və sellofan paketlərlə çirkəndirilməsi səviyyəsi getdikcə artır. Təbiətə ən çox zərər verən bu ultrakimyevi tullantılardır, hansı ki, növündən asılı olaraq 5-10 esr torpaqda, suda qalır və çürümür. Yaxşı olardı ki, bu paketlər və qablar qadağan edilsin, ənənəvi paket və qablardan istifadə təbliğ edilsin.

Son 35 ildə ölkəmizin meşə təsərrüfatı daha bir ağır problemlə üzləşib. Ermənistanın təcavüzü nəticəsində 251 min ha meşə sahəsi (və ya meşə ilə örtülü sahənin 25%-i) 30 ilə yaxın müddətə işğal altında qalıb, 11 min ha meşə sahəsi isə təsərrüfat dövriyyəsindən çıxıb. Bu ərazilərə bitən qıymətli ağaç sortlarının kəsilib aparılması biomüxtəlifliyin pozulmasını kritik həddə çatdırır.

Qeyd etmək lazımdır ki, son 35 il ərzində əhali tərəfindən



təbii iqlim şəraiti ilə yanaşı uzun müddət davam edən təsərrüfatsızlıq, əkinçilik mədəniyyətinin aşağı səviyyədə olması, sistemlər olaraq mal-qaranın otarılması, meşə və yaşıllıqların məhv edilməsi və s. kimi antropogen amillərdir.

Respublikanın 1,3 mln. ha torpaq sahəsi şoranalşmaya məruz qalıb və bunun tam yarısı suvarılan sahələrdir. Kolektor-drenaj xətlərinin bərbad vəziyyətdə olması, torpaqların relyefi, meliorativ xüsusiyyətləri, şoranalşma dərəcəsi, qrun sularının səviyyəsi və s. faktorlar nəzərə alınmadan sututarların tikilməsi, daşqınlar kimi amillər həmin torpaqların şoranalşmasına və əkin dövriyyəsindən çıxmamasına getirib çıxarır.

Dağ-mədən işləri, intensiv səhərsalma və digər antropogen təsirlər nəticəsində 30 min hektardan artıq torpaq korlanıb sərədan çıxıb. Bunun təxminən 15 min hektarı neftle çirkənləb. Qalan yarısı isə, kimya sənayesi

meşə ehtiyatlarına təzyiqin arması müşahidə olunur. Bu da əsasən 90-ların əvvəlindən etibarən təbii qazla təminatın kəskin aşağı düşməsi il bağlı idi. Hələ də əksər daş kəndlərində qaz olmadığından meşələrin qırılması baş verir.

Respublikanın mərkəzində sıpər rolunu oynayan Kürkərəqə Tuqay meşələrinin 75-80%-i məhv olub; dağ və dağətəyi meşələr sistemlər qırılıb sərədan çıxır. Təbii bərpa edilmə imkanları ciddi surətdə məhdudlaşır (qanunsuz olaraq mal-qara otarılması, normadan artıq antropogen təsir) və nəticədə Azərbaycanın əvəzedilməz yaşıl örtüyünün itirilme təhlükəsi güclənir. Bu problemlərin həll edilməsi üçün kompleks program həyata keçirilməlidir. Əks halda, təzliklə ciddi ekoloji böhranla üz-üzə qala bilərik.

Elçin Bayramlı